
TIL OPPLYSNING

En skriftserie fra Universitetsbiblioteket i Trondheim

ISSN 1502-0800

Ansvarlig redaktør: Bibliotekdirektør Ingar Lomheim

NUMMER 1

Dette verket er omfattet av åndsverkslovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forfatter er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med interesseorganer for rettighetshavere til åndsverk.

ISBN 82-7113-077-3

UBiT, Universitetsbiblioteket i Trondheim, 2000

BIBLIOTEK I OPPLYSNINGSTIDEN - med utgangspunkt i Etienne-Louis Boullées utkast til nytt kongelig bibliotek i Frankrike

Anne Grønli

I dag synes opplysningsoptimismen på nytt å stå sterkt. Via verdensveven blir vi lovet å kunne nå all viten og få utskrift om ethvert tema. Veven tilbyr et bibliotek uten vegger. Den strekker seg utover i rommet og er tilgjengelig for alle. Tanken om det uendelige bibliotek ble foregrepet for over 60 år siden av den argentinske forfatteren Jorge Luis Borges med novellen *Biblioteket i Babel*. Ideen går enda lenger tilbake og har røtter i 1700-tallet og den franske opplysningstiden. I 1771 fantaserte en av de moderne science fiction forløpere, forfatteren Louis Sébastien Mercier, i romanen *L'An 2440*, om et besøk han i året 2440 gjør ved det kongelige bibliotek i Paris.(1) I stedet for fire uendelige saler fylt opp med millioner av bøker, finner han bare et lite rom med noen ganske få bind. Opphisset spør han bibliotekaren om hva som har skjedd. Han får til svar at fremfor å gå til det skritt å brenne alle bøker som er sensurert, enten det nå skyldes at de ble stemplet som frivole, farlige eller unyttige, har de opplyste mennesker av det 25. århundre kun spart på det vesentligste. Det er essensen av kunnskap, en destillert viten, som oppbevares i det lille rommet. All litteratur er kokt ned til resymeer, utvalg og korrigerede opptrykk, og dette trenger virkelig ikke stor plass.

Slik synes Mercier å ville si at kunnskapstilfanget i det moderne samfunn etter hvert vil nå et slikt omfang at mengden bøker i seg selv blir et problem. Ikke bare blir kulturens samlede kunnskapstilfang uoversiktlig, men ønsket om tilgjengelighet og behovet for den rent fysiske oppbevaring av bøker stiller krav til lagringsformer og lokaliteter som kan bli vanskelig å tilfredsstille. Kvantiteten i seg selv vil også bli et hinder for tilgjengeligheten.

Inntil 1700-tallet hadde bibliotekets fysiske utforming satt sine hindringer for kunnskapens tilgjengelighet. Hvilke nye tanker gjorde man seg på slutten av 1700-tallet om hvordan man best kunne hantes med all verdens viten? Hvordan skulle det biblioteket se ut som i fremtiden skulle kunne ivareta denne enorme oppgaven? Dette førte igjen til følgende spørsmål: Hvilken funksjon hadde arkitekturen, og hvilke muligheter og begrensninger satte den? Hvordan skulle man best kunne kombinere funksjonalitet og de estetiske kravene på den tiden? Hvordan skulle de nye tanker om universalitet og allmennhet komme til uttrykk i arkitekturen? 1700-tallets idéhistoriske og estetiske normer for byggverk markerer faktisk et brudd med tidligere bygningskunst, ikke minst fordi byggeteknologiske nyvinninger, som metallkonstruksjoner og utstrakt bruk av glass, tillot en radikal nytenkning. Alt syntes å ligge til rette for en brukervennlig og spennende biblioteksarkitektur. Like fullt var det forhold i tiden som la begrensninger på realiseringen av de mange nye ideene. At veien fra tegnebrett til virkelighet var lang, viser seg i at de fleste bibliotek ble bygget i tradisjonell stil langt inn på 1800-tallet.

Fysisk oppbevaring av kunnskap

Grovt sagt kan man si at det moderne biblioteket lar seg føre tilbake til renessansen og til oppfinnelsen av boktrykkerkunsten. Med Italia som et foregangsland, forandret ikke bare måten å tenke boksamlinger seg på, men også selve den arkitektoniske stil for biblioteksbygg. Planleggingen og innredningen av bibliotek var imidlertid fortsatt preget av gamle tradisjoner. Dette ser man eksempelvis i bibliotekenes grunnplan, som ofte var inndelt som en kirke med skip og sideskip. Mens midtgangen fungerte som passasje, stod lesepultene på rekke og rad i sideskipene. Hyller var ikke vanlig, og bøkene var vanligvis lenket til pultene. Utover 1600- og 1700-tallet ble imidlertid "veggbiblioteket" det vanlige, der bøkene var plassert på hyller langs veggene. (2)

Det første virkelige encyklopediske museum og bibliotek skal visstnok ha vært *Kunstkamera*, som Peter den store lot oppføre i Petersburg på begynnelsen av 1700-tallet. Debora Meijers peker i sin artikkel på at det er merkelig at Diderot forbigår dette i taushet enda han hadde foretatt en Russlandsreise for å besøke Katharina den andre.(3) Bygget var først og fremst en offentlig og pedagogisk institusjon. Offentlig vil her si at det var åpent stort sett for alle, samt at det var finansiert ved offentlige midler. Det eneste museet som Diderot nevner i Encyclopedien er *The Ashmolean Museum i Oxford*, som skulle ha vært påvirket av Francis Bacons ideer. At museet ble omtalt som encyklopedisk, ville si at det ikke bare var en samling objekter, men at tingene var systematisk utstilt

ut fra forskningens interesse. Flere steder i Europa reiste det seg etter hvert bygg som samsvarte med begrepet *musée* i Encyclopedien. Biblioteket i Wolfenbüttel (1706-1710) i Tyskland var det første selvstendige sekulære bibliotek noensinne, men det dannet knapt noen skole, trass i den ovale formen som var både symbolsk og praktisk på den måten at man, i følge Leibniz som var bibliotekar i Wolfenbüttel fra 1690, kunne få en oversikt over all verdens viten på en gang (*fig. 1*).⁽⁴⁾ Det ble først og fremst i de angelsaksiske land at de offentlige bibliotekene fikk et oppsving, både bygningsmessig og bibliotekteknisk sett.

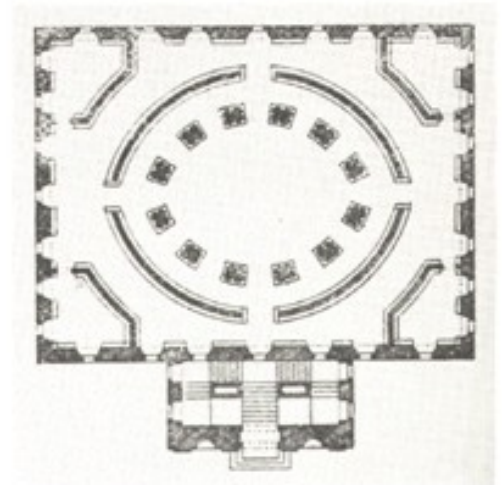

Fig. 1 Wolfenbüttelbibliotekets indre. Fasaderiss og grunnplan

Formidling av kunnskap

Teoretisk og systematisk kunnskapsutvikling og formidling drives først og fremst på universitetene, men inntil 1700-tallet hadde universitetene i Europa gjort lite for å øke og spre kunnskap. De var primært voktere av den ortodokse tro og hadde derfor mest å tilby innen de teologiske og klassiske studier.(5) Dette satte selvfølgelig også sitt preg på universitetsbibliotekene, som først og fremst fungerte som boklagre for teologisk litteratur og antikkens klassikere. I overgangen mellom 1600-tallet og 1700-tallet kom en ny type litteratur til; nemlig naturvitenskapelige avhandlinger, skjønnlitteratur og reiseskildringer. Forfatterne fortsatte imidlertid å skrive på latin i forvissning om at de da var sikret en viss lesekrete. At bøkene også skulle anvendes, synes å ha vært mindre viktig. Så sent som i *Encyclopedien* opereres det med en definisjon av ordet *bibliotek* som begrenser det til et oppbevaringssted; eller sagt med redaktørens egen formulering, "*un lieu destiné pour y mettre des livres.*" Faktisk finner man tilløp til en mer omfattende og moderne definisjon et halvt århundre tidligere hos Furetière, i hans berømte *Dictionnaire* fra 1690, hvor *bibliotek* også omfatter kataloger over bøker i bibliotek. Det siste var viktig i arbeidet med å få spredd opplysninger om og få tilgang til bøker. Katalogene utgjorde til sammen det fullkomne og universelle bibliotek. Takket være disse katalogene kunne bibliotekene bli besøkt og konsultert, og bøkene kunne bli studert.

Alt dette ble dramatisk endret med opplysningstiden. Med tidens nye kunnskapsbegrep fikk også universitetene en ny rolle. Studentene skulle opplyses og utdannes. Lesning for å repetere og gjengi fra autoritære lærebøker ble erstattet av kritisk lesning, selv om vitenskapen først og fremst dreide seg om viten og dannelse, ikke forskning i moderne forstand. Samtidig skjedde det et skifte fra høytlesning til innenatlesning. Det ble behov for lesesaler knyttet direkte til bibliotekene, som nå ble steder som kunne egne seg for konsentrasjon og studier. Bibliotekene endret altså funksjon utover 1700-tallet. Fra å være rene skattekamre og oppbevaringssteder for bøker utviklet de seg til levende intellektuelle sentra. Siden universitetenes fremste mål ble å bringe videre kunnskap, fikk bibliotekene også en mer dynamisk karakter.

Inntil opplysningstiden hadde bibliotekene stort sett vært private, først og fremst knyttet til kirken, klostrene og hoffet. Utover 1700-tallet ble imidlertid flere og flere av de kongelige bibliotekene åpnet for publikum og dannet grunnlaget for det som senere ble universitets- og nasjonalbibliotek. Dette ble ansett som en tilfredsstillende løsning, fordi fram til revolusjonen sikret nemlig kongelig beskyttelse et visst renommé og også et visst økonomisk fundament.

I tillegg til universitetene ble det dannet andre kunnskapssentra: akademier og vitenskapsselskaper. De hadde sin tradisjon helt fra antikken, og de klassiske idealene stod meget sterkt. Akademiene ble pådrivere for naturvitenskapen og

for de historisk-filosofiske vitenskaper. De lærde som var tilsluttet disse akademiene skulle gi akt på naturen. Ved forsøk og slutninger skulle de gjøre nye og viktige oppdagelser og utvide grensene for det kjente. At boksamlinger ble viktig, forstår vi når vi i statuttene for *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab* leser at medlemmene var pålagt å bidra med minst én bok hver til biblioteket. De nyinnvalgte medlemmene måtte også holde seg med de aktuelle innenlandske og utenlandske tidsskriftene, som skulle tilfalle biblioteket etter at de hadde vært på sirkulasjon blant medlemmene.

Hjemlån av bøker var likevel ikke en selvfølge på den tiden. Som i middelalderen måtte boken leses i biblioteket.(6) Den restriktive utlånspolitikken kunne ha sammenheng med at bibliotekaren selv ofte måtte erstatte tapt litteratur. Litt etter litt ble likevel hjemlån mer vanlig. Forskerne og studentene hadde bruk for å studere litteraturen over tid, men lengre opphold i biblioteket var ikke særlig attraktivt. Det var kaldt og fuktig der, for det var sparsomt med oppvarming og lys av frykt for brannfaren. Åpningstiden var derfor svært kort. Lånerne hadde ikke direkte adgang verken til katalogene eller til boksamlingene, og de fikk bare låne en bok om gangen. De nye studiemetodene tvang fram åpne samlinger og lesesaler med bedre tilgang til kildestoff og relevant litteratur. De studerende var ikke lenger tjent med at litteraturen ble oppbevart i magasin. De hadde behov for å orientere seg i litteraturen selv. Selvstudium ble mer vanlig, og biblioteket ble en viktig støttespiller for studentene og et verdifullt supplement til den ordinære undervisningen.

La Bibliothèque du Roi

I Frankrike hadde allerede det kongelige biblioteket fått en oppblomstring under finansminister Colbert, som brukte det som et ledd i glorifiseringen av Ludvig den 14. Han fikk overført de kongelige boksamlingene som hadde fristet en kummerlig tilværelse i Louvrepalasset til bygninger i Rue de Richelieu (hvor de delvis befinner seg den dag i dag). Dessuten satte han i gang en aktiv samlingstilvekst, enten ved kjøp av private samlinger eller ved gaver. Boksamlingen økte med 70 000 bind. I 1719 ble abbed Bignon utnevnt til kongelig bibliotekar, og han gjorde en uvurderlig innsats for bibliotekets utvikling. Han organiserte biblioteket i avdelinger og fortsatte den bevisste samlingspolitikken. Han tilstrebet en fullstendig dekning av den mest sentrale europeiske vitenskapelige litteraturen. Det ble viktig å skaffe den litteraturen som forskerne hadde bruk for. Abbed Bignon åpnet boksamlingene i større grad for så vel vitenskapsmenn som for den vanlige opplyste borger. Slik kom det i 1720 en offentlig bestemmelse om at det kongelige biblioteket skulle være åpent for publikum en gang i uken, fra kl. 1100 til kl. 1300. Så sent som i 1794 var den daglige åpningstiden bare fire timer.(7)

Det skjedde store forandringer i Paris som følge av revolusjonens konfiskeringer. Ved at man kunne ta for seg fra de geistlige samlinger og den landflyktige adelens bokskatter (både boksamlingene til Ludvig den 16 og Marie-Antoinette ble inndratt), hadde Bibliothèque du Roi øket tilveksten med 300 000

bind. Etter revolusjonen, i 1793, fikk biblioteket også status som nasjonalbibliotek. Dets kongelige stempel skulle bort, og det var fare for at verdifull litteratur med kongelig stempel skulle bli makulert. Dette ble heldigvis stoppet med et argument om at mye god revolusjonær litteratur var blitt dedisert til fyrster og prinser. Men fra 1790 ble bibliotekets vilkår forverret. Tilveksten var liten, og det var liten politisk vilje til å satse på biblioteket. Nasjonalforsamlingen halverte budsjettet til biblioteket, og byttevirksomheten med utlandet stoppet opp. Abbed Grégoire, som var bibliotekar fra 1794, ville reorganisere biblioteket. Han la stor vekt på å få tak i det trykte, pliktavleverte materialet. I Frankrike hadde lov om pliktavlevering vært gjeldende helt fra 1537. Alle trykkeriene pliktet å levere ett eksemplar av hvert trykk til nasjonalbiblioteket. Abbed Grégoire mente at det hadde stor interesse for massene, ikke bare for de få utvalgte. Selv om Bibliothèque nationale på det tidspunkt var det største i verden, var det lite aktivitet ved biblioteket. Man hadde altså reddet biblioteket fra revolusjonens truende vandalisme, men så var det ikke politisk vilje til å følge opp med tilstrekkelige midler til å klassifisere og utnytte de nye rikdommene.

Det kulturhistoriske grunnlaget for kunnskapsformidling

Man kan ikke forstå 1700-tallets filosofi uten å forestille seg i hvilken grad den var avhengig av det trykte ord generelt og boken spesielt. Uten bøker ingen vitenskap. Det muntlige måtte vike for det trykte ord. Den skriftlige debatt fikk en enorm betydning som en materialisering av opplysningstidens tenkning. Det oppstod en sann flora av litterære tidsskrift i hele Europa. De er typiske frembringelser av 1700-tallet, som på mange måter innleder det moderne litterære samfunn. Det er karakteristisk for disse tidsskriftene at de ikke bare skulle informere, men også inneholde resonnerende og lærde artikler, pedagogiske instruksjoner så vel som kritikker og anmeldelser. Stundom kunne iveren etter å meddele og påvirke gå ut over den faglige tyngde, men skribentene oppnådde i hvert fall å skape diskusjon og få leseren til å kjøpe og lese den omtalte litteraturen. Tidsskriftene hadde ofte en viktig ingrediens, som vi kan merke oss. Det er den plassen de vier bokanmeldelser av ny vitenskapelig litteratur. At arkitektens uttrykksmåter og innhold engasjerte, ser vi i litteraturdebatten. I det samtidige og utbredte tidsskriftet *Mémoires de Trévoux* kunne diskusjonen om et tema gå over flere hefter.(8)

Man kunne også finne ordet *bibliotek* brukt om serier. Det er mange tidsskriftserier som har ordet *bibliothèque* i tittelen, eksempelvis *Bibliothèque critique*, *Bibliothèque universelle et historique*. Når man vet hvor få offentlige bibliotek det var på den tiden, forstår man hvilken betydning disse tidsskriftene hadde for å lette tilgangen til litteraturen for publikum. Tidsskriftene fungerte som et slags oppsøkende bibliotek. Utgivelsesfrekvensen var vanligvis hyppig, for stoffet skulle være rykende ferskt og aktuelt.

Flere faktorer bidro til å gjøre litteraturen lettere tilgjengelig. Det ble etablert trykkerier som publiserte skriftlig materiale på løpende bånd. Typografien endret seg radikalt på 1700-tallet. Bevisst bruk av kapitler, avsnitt, bruk av morsmål

osv. bidro til å gjøre teksten lettere å lese. Forlagsvirksomheten kom til å erstatte mesenen, kunstens tidligere støttespiller, og følgelig kom litteraturen til å bli spredt på en ny måte. Når man vet hvor fort og i hvilken utstrekning Diderots *Encyclopedie* fikk innpass rundt omkring i Europa, innser man omfanget av det litterære markedet og distribusjonsapparatets effektivitet. Boken spredte seg fort på det frie markedet. Som følge av den organiserte distribusjonen av litteraturen, gjennom kolportører, økningen i antall tidsskrifter og aviser, fikk flere og flere privatpersoner betydelige bibliotek. Imidlertid kunne ikke de lærde alltid se seg i stand til å holde seg med oppdaterte private boksamlinger og ble nødt til å ty til offentlige bibliotek. Rousseau og Diderot skal ha vært flittige brukere av det kongelige bibliotek.(9)

Det var på denne tiden at 'publikum' ble et begrep. I Frankrike mistet hoffet sin sentrale stilling. Borgerskapet i byene begynte å gjøre seg gjeldende kulturelt og politisk. Fremveksten av en borgerlig offentlighet gjorde at det ble maktpåliggende å nå ut til leserne. Tekstene ble meningsfulle når de ble satt i sirkulasjon, ble lest, forstått og diskutert. Bøker og tidsskrifter måtte derfor i prinsippet være tilgjengelig for alle. Det som før hadde vært hoffbibliotek eller andre private bibliotek, ble nå i prinsippet åpnet for et bredere publikum. Mange privatbibliotek ble solgt på auksjoner og kunne tilflytte offentlige bibliotek. Boksamlingene som etter hvert bygget seg opp ved de lærde selskap, gav også en viss adgang for allmennheten.

Selv om de nye bibliotekene i prinsippet skulle være offentlige rom, åpne for alle, rom for autonomi og frihet, så hadde i virkeligheten de færreste tilfredsstillende utdanning, tid og penger til å anskaffe og nyttiggjøre seg litteraturen som ble tilgjengelig. Det var først og fremst byborgerne, det dannede borgerskap, det man i Frankrike kalte *gens de lettres*, som hadde innpass.

Nye idéer om boken og biblioteket førte til at bibliotekene fikk en ny og helt konkret funksjon. De skulle være *un sanctuaire*, en slags verdslig helligdom, hvor menneskets kunnskap skulle være beskyttet mot tidenes omskiftelighet og revolusjoner. De skulle samle totaliteten av kunnskap og romme den informasjon som ville være nødvendig i fall man i fremtiden sto overfor oppgaven med å rekonstruere en verden lagt øde av krig og katastrofer.(10) Opplysningsmannen Diderot tematiserer dette eksplisitt i et av sine brev til Sophie Volland, hvor han minner om katastrofen da biblioteket i Alexandria ble lagt i aske. Nødvendigheten av å ivareta kunnskap for fremtiden var noe man var opptatt av, og det foreligger faktisk en plan for Bibliothèque Nationale fra 1798 for hvordan man bygningsmessig skulle foregripe en eventuell brannkatastrofe (*fig.2*).

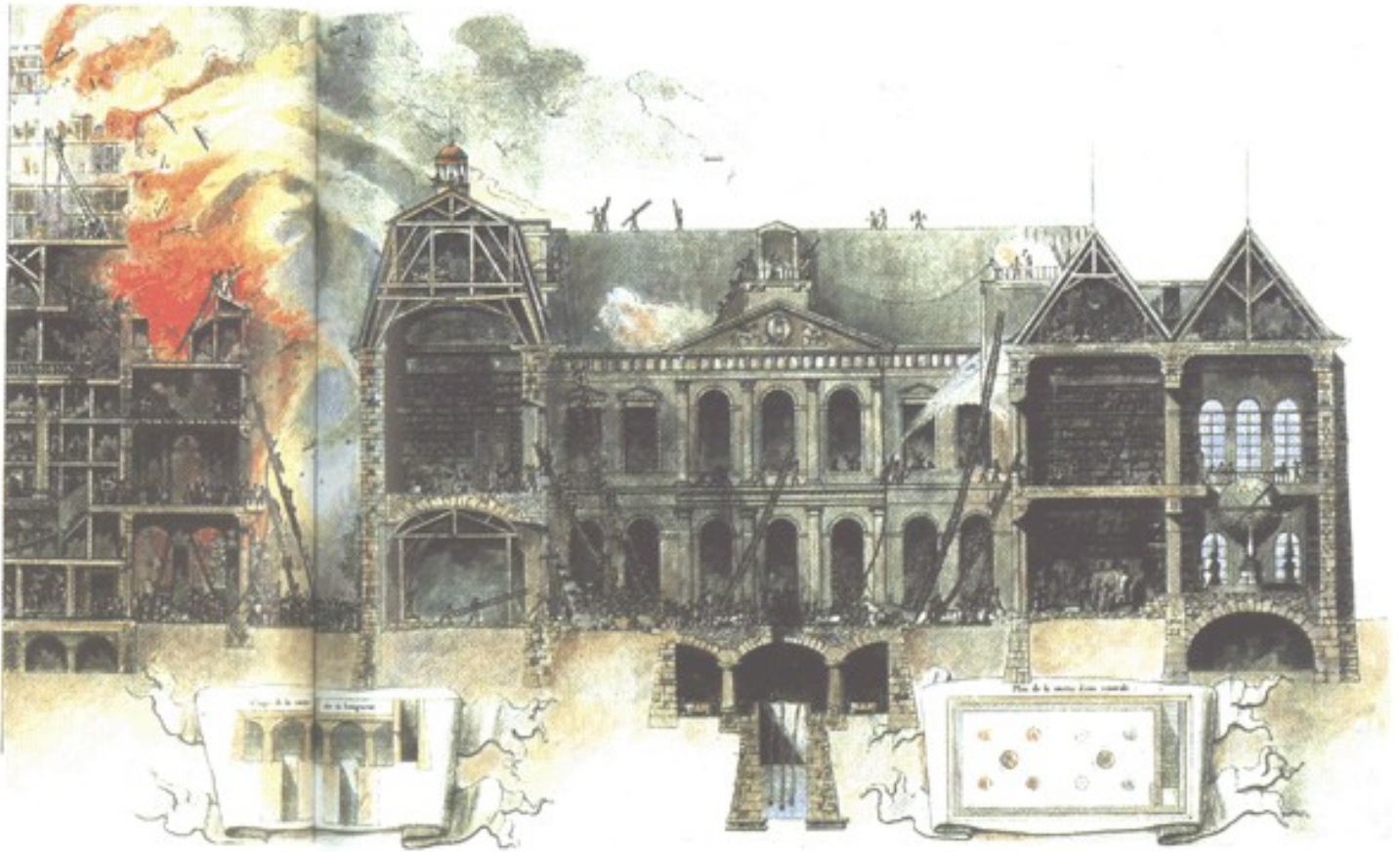

Fig. 2 Evakueringsplan for Bibliothèque nationale i tilfelle brann 1798 (B. N. Estampes)

For 1700-tallsmennesket var også det sosiale aspektet ved å komme sammen på dertil egnede steder for å studere, diskutere og utveksle meninger et viktig anliggende. Kaféer, salonger og andre offentlige samlingssteder ble svært populære. I 1770-80 årene ble det dannet leseforeninger og diskusjonsklubber i hopetall, noe som fremmet den kulturelle kommunikasjonen (fig.3).

Fig. 3 Diderot diskuterer heftig med sine medarbeidere i biblioteket: "Il faut tout examiner, tout remuer sans exception et sans ménagement" (Hachette)

Organisering av kunnskap

Masseproduksjon av trykt materiale og stadig voksende samlinger stilte bibliotekene overfor nye utfordringer når det gjaldt den fysiske utformingen av bibliotekslokalet og tilretteleggingen av boksamlingene. Hvordan skulle man imøtekomme de nye behovene, rent arkitektonisk og bibliotekteknisk? Det var viktig å unngå at administrative og arkitektoniske hindringer kom mellom bok og bruker.

En interessant problemstilling er om de tradisjonelle bibliotekrutinene endret seg i pakt med tiden. For å kunne håndtere de åpne samlingene og legge forholdene til rette for brukerne tvang det seg fram krav om bibliotekfaglig kompetanse hos personalet. Med den store tilveksten av boktitler oppstod det et behov for å kunne identifisere og gjenfinne bøkene. Kataloger og klassifikasjon ble helt nødvendig for å finne fram i den store litteraturmengden. Tanker om orden og inndeling av kunnskap fikk grobunn på 1700-tallet, og vi øyner her kimen til moderne bibliotekvitenskap. Mens verden tidligere hadde blitt delt inn i de skjønne kunster, filosofi, teologi og medisin, ble nå hele den menneskelige viten delt inn i kategorier og underkategorier i et hierarkisk system, "*les livres sont rangés sous différentes classes*" ifølge *Encyclopedien*. Den moderne

tolkning av ordet *bibliotek* som "en samling av dokument, klassifisert i en viss orden" går tilbake til 1700-tallet.(11) De systematisk emneinndelte bibliotek som skal dekke de fleste disipliner kalles i Frankrike ennå for encyclopediske bibliotek. De fungerer som et allmennvitenskapelig leksikon, hvor man skal kunne finne svar på det meste. Den store *Encyclopedien* definerer selve ordet encyclopedi som en innsamling av all kunnskap i verden i et system for så å bringe det videre til våre etterkommere. Slik vil all intellektuell aktivitet ikke være forgjeves, men ha evig liv. Våre etterkommere som slik blir mer opplyste enn oss, blir følgelig også dydigere og lykkeligere enn oss.(12)

På samme vis som Carl von Linné hadde delt inn plante- og dyreriket i sin *Systema naturae* (1735) ble nå bestrebelser gjort for å dele inn all menneskelig kunnskap og aktivitet rasjonelt.(13) Ved Bibliothèque du Roi utarbeidet Nicolas Clément (1656-1712) et klassifikasjonssystem for å systematisere samlingen. Tidligere hadde vitenskapen hovedsaklig vært rent deskriptiv. Bibliotekenes kataloger var bare numeriske lister over tilvekst. Nå ble vitenskapen mer klassifiserende. Verden og materialet ble forsøkt tolket. Bibliotekene fulgte opp og utarbeidet emnekataloger og klassifikasjonstabeller.

Tilsvarende tendenser gjennomsyrte all intellektuell aktivitet. Også skjønnlitterære forfattere, som for eksempel Marquis de Sade, beskrev verden i kategorier. I *Les 120 journées de Sodome ou l'école du libertinage* foretok han en slags litterær taksonomi hvor han systematiserte de forskjellige lidenskaper og følelser i klasser etter graden av styrke og grusomhet. Den franske filosofen d'Alembert gav sammen med Diderot ut den store *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres* i perioden 1751-1772. Den var bygget over en kategoriserende lest. Encyclopedisme, samlinger og klassifikasjon ble sentrale stikkord for vitenskapen og bibliotekene.

Ny bygningsteknologi

De arkitektoniske utfordringer som enhver arkitekt må forholde seg til og som kan skape begrensninger for det funksjonelle, ble vesentlig mindre. Ny utvikling innenfor bygningsteknologien satte nye rammer for arkitektens utfoldelse. Også selve arbeidsprosessen for tegning og oppsetting av byggverk ble vesentlig endret.

Tidligere hadde ingeniører og håndverkere fungert som arkitekter. Utover 1700-tallet fikk arkitekter og ingeniører forskjellige utdannelser. Ingeniørene fikk i 1716 en egen skole ved Ponts et Chaussées.(14) Der lærte de å bygge veier og broer, men de gav seg også i kast med husbyggeprosjekt, der funksjon selvsagt ble det vesentligste anliggende. Det skyldtes delvis at staten overtok boligplanleggingen, men også en bedret offentlig økonomi og de teknologiske nyvinningene. I 1788 utgav Joseph Louis Lagrange sitt verk *Mécanique analytique* som dannet skole for bygningsingeniørene. Ingeniørkunsten ble således mer matematisk og presis. Mens arkitektene på 1700-tallet ble mer teoretisk opptatt, fikk ingeniørene en sterkere posisjon når det gjaldt selve

byggekonstruksjonen. Arkitektoniske detaljer kunne reduseres til ornament. Selvbærende jernkonstruksjoner og glass muliggjorde åpne, lyse saler. Det påskyndet og la forholdene til rette for å tenke nytt når det gjaldt tegning og planlegging av nye bibliotekslokaler og dermed også hvordan et bibliotek skulle fungere. Rommet ble fritt for bærende søyler og kunne disponeres på en bedre måte. Mest interessant i så måte er arkitekten Etienne-Louis Boullée, som tegnet spennende utkast til nytt kongelig bibliotek hvor han klart gav til skue sine egne og tidens estetiske ideer.

De estetiske prinsippene

De generelle estetiske prinsippene som lå til grunn for arkitectureteoriene, fikk også betydning for bibliotekarkitekturen. Som nevnt konsentrerte arkitektene seg om den estetiske teoretiseringen. 1700-tallets begynnende estetiske teoretisering tok for seg alle kunstarter fra litteratur, malerkunst og arkitektur til musikk. Den nye smaken innenfor kunsten var preget av kravet om ynde (grâce). Det var rokokkoens tidsalder.

Den første som påskyndte den estetiske teoretisering var abbed Dubos som hevdet at kunsten må bli styrt av følelser og ikke av fornuft.(15) Charles Batteux (1713-1780) utviklet lignende tanker i *Les Beaux-Arts réduits à un même principe* (1747). Der hevdet han at kunstens oppgave først og fremst er å behage. Bare når det gjelder veltalenhet og arkitektur kan det behagelige kombineres med det nyttige. Her må imidlertid nytteaspektet alltid være til stede, for ethvert ornament som ikke har noen funksjon, er av det onde.(16) Batteux hevdet også at arkitekturen, malerkunsten og skulpturen, i motsetning til de rene kunstarter som musikk og poesi, skulle tilpasse seg og skape den riktige ramme om oppdragsgiverens status, for gudene bor på Olympen, kongene i palassene sine og den simple borger i sin beskjedne hytte.(17)

Arkitekturteoretikere som fikk betydning for Boullée

Arkitekturen på 1700-tallet plasserer seg i overgangen mellom renessansetradisjonen og de historiske og funksjonelle stilarter på 1800-tallet. Den fremtrer ofte som eksponent for nyklassisisme eller for fremtidsoptimisme og utvikling. Arkitektene prøvde å kombinere det intellektuelle og det estetiske med tidens nye sosiale krav. Ny teknikk og nye byggematerialer gjorde en slik kombinasjon enklere.

Den teoretiske skoleringen av franske arkitekter på den tiden ble godt drevet fram av Jacques-François Blondel (1705-74) og hans private arkitektskole, *Ecole des arts*. Han skrev også artikkelen om arkitektur i *Encyclopedien*. Blondel presiserer at han behandler begrepet arkitektur ut fra hvordan den svarer til smaken. Smaken går på det skjønne, det behagelige og det harmoniske. Det blir iverksatt av geniet og ledet av den gode smak, *le bon goût*. Det er smaken som avgjør om ting skal ha en behagelig virkning på oss. Harmoni, likevekt og regelmessighet er den gode arkitekturs viktigste kjennetegn. Ikke noe unyttig bør være med. Det hele må være ledet av ånden

eller forstanden, *l'esprit*. For å kunne fordele elementene riktig, må arkitekten bruke sin dømmekraft, *le jugement*. Forbildene hentes fra naturen. Naturens former skal komme til uttrykk gjennom arkitekturen: *l'imitation de la nature*, noe som Batteux hadde vært inne på og som Boullée skulle komme til å bygge videre på. Det er naturen som er arkitektens viktigste skole. Til forskjell fra malerkunsten etterligner ikke arkitekten naturens verk. Arkitekten bearbeider formelementene han finner i naturen. Det er ikke bare å etterligne det vakre i naturen. Kunstneren skal samle alt det vakre i naturen og fremstille det i kunsten i rendyrket form og derved gi det et kunstnerisk uttrykk.

Det må likevel være et sett av nødvendige regler som skal følges. Disse finner vi utdypet i hans monumentalverk *Cours d'architecture* (1771-1774) i seks bind, som fikk stor innflytelse på samtidens arkitekter. En bygning som skulle vise god smak, måtte tilfredsstillende tre krav. Det første var *convenance* eller *decorum*, som Blondel definerte som nøyaktig observasjon av de forskjellige arkitektoniske ordener. Etterhvert kom det til å bety alle estetiske og praktiske bygningskvaliteter og den klare fordelingen av de forskjellige bygningselementer, både den ytre form og den indre oppdeling og dekorasjonen av de forskjellige delene. Bygningen ble sett på som en enhet, en syntetisk organisme, hvor hver del hadde sin klare funksjon og utføring. Her følger han ideene til Batteux. Men Blondels *convenance*-begrep var mer et sosialt enn et estetisk begrep. Det andre kravet, *la bienséance*, eller sømmelighet, gikk mer på bygningens egnethet for det den var bygget for. Det skulle vise statusen til oppdragsgiveren, noe som var svært viktig på 1700-tallet. Blondels ideal var et sosialt hierarki – en arv fra l'Ancien Régime.(18)

Det tredje viktige kravet om *commodité* gikk mer på det praktiske aspektet.

Blondel var sterkt tradisjonsbundet. Det var først de senere arkitektene, Boullée, Claude-Nicolas Ledoux (1736-1806) og Jean-Jacques Lequeue (1757-1825) som skapte en helt ny type arkitektur. *Bienséance*- og *commodité*-begrepene ble mer rendyrket. Bygningenes forskjellige funksjoner skulle komme til uttrykk gjennom den arkitektoniske utformingen, og bygningenes sosiale rolle skulle sette sitt preg på byggets uttrykk, *signe langage* som det ble kalt av Ledoux. Han lanserte sine teorier i *l'Architecture considérée sous le rapport de l'art, des mœurs et de la législation* (1804-47), som kom ut etter hans død, men som skal ha vært avsluttet allerede før revolusjonen. Ledoux var også sterkt påvirket av antikke ideal og av den italienske renessansearkitekten Andrea Palladio (1508-1580).

Opplysningstid og revolusjonstanker skulle fremme den sosiale offentlige byggevirksomheten. Til å uttrykke de sosiale variasjonene fant man den gresk/romerske søyleorden godt egnet. Vitruvius' klassiske arkitektursyn stod sterkt. Templer, søyler og graver var populære forbilder. De arkeologiske utgravningene i Herculaneum og Pompei i 1755 må ha virket besnærende på kunsten. Også den samtidige Giovanni-Battista Piranesi (1720-1778) og hans tegninger av ruiner og klassiske byggverk hadde stor innflytelse på de nye tankene.

Revolusjonsarkitektur - monument for frihet - likhet - brorskap

Selv om kunsten på 1700-tallet var trofast mot de klassiske idealene, hentet den inspirasjonen også fra andre kilder. Opplysningstidens intellektuelle frigjøring førte til at arkitektene ikke lenger var tilfreds med bygninger som skulle bekrefte det bestående, enten i glorifisering av en konge eller statsmakten. Nå ble det mer interessant å tegne bygninger til menneskets ære: sosiale og kulturelle bygg som teatre, sykehus, bibliotek og skoler. Det heter også i artikkelen *architecture* i Encyclopedien at arkitektens dømmekraft skal være slik at han vet å skille hva som i hvert tilfelle passer til tid, omstendigheter og personer.(19) Det var bare de formale uttrykk som ble hentet fra klassiske kilder. Dette brøt med tidligere tiders autoritetstro. Slik sett innledet opplysningstidens arkitektur det moderne kunstsyn. Det var fornuften og det individuelle som skulle få utfolde seg. Det var en selvstendig tolkning av de antikke element som gav nye uttrykk. Geometri, økonomi, struktur og funksjon ble sentrale virkemidler. De elementære geometriske formene som kvadratet og sirkelen skulle avspeile geometriens og universets evighet. De klassiske elementene var der bare for å understreke de evige og forbilledlige verdier. Sirkelformen var også særdeles godt egnet til å uttrykke likhet. Alle punktene i sirkelen er like langt fra sentrum. Likeledes er symmetri, rette linjer og likevekt godt egnet til å understreke sideordning. Alle element i det kunstneriske uttrykk skulle være like viktige, som i samfunnet forøvrig. Man ville vekk fra den aristokratiske, utflytende og dekadente kunsten som etterhvert hadde utviklet seg under l’Ancien Régime. Hver del av bygningen ble selvstendig – ikke som i barokken underlagt en hoveddel. Dette er et arkitektursyn som også kom til å bli retningsgivende for biblioteksarkitekturen.

Revolusjonskunsten var sterkt moraliserende og sosialt engasjert. Begrepet revolusjonsarkitektur ble lansert av Emil Kauffmann ut fra disse prinsippene. Mer nærliggende er det kanskje å snakke om visjonsarkitektur. Vi finner også uttrykket revolusjonær klassisisme brukt. Revolusjonsarkitekturen var den mest progressive av de nyklassisistiske retningene. Den var en voldsom reaksjon på den tidligere rokokkoen med dens utbroderinger og overlessethet. Det førte til at man ble enda strengere i stilen og mer abstrakt enn de klassiske idealene tilsa. Arkitekturen ble symbolske monument hvor all unødvendig dekor ble utelatt. De ekstreme dimensjonene kunne virke pompøse.

Etienne-Louis Boullée (1728 -1799)

Boullées manuskript *Architecture* gir tilkjenne hva han mente om arkitektur. Arkitekturen er suveren over alle andre kunstarter.(20) Den gjør hva andre kunstarter bare beskriver. Når Gud vil straffe sitt folk, tar han fra dem arkitektene deres. Så viktig er god arkitektur. Arkitekten observerer naturen og lager symbolske uttrykk for den. Boullée talte stadig om det sublime uttrykk. Begrepet om det sublime ble nå for første gang anvendt på arkitektur: bygningens elevasjon eller vertikale struktur. Tidligere hadde slike bygningskonstruksjoner bare vært forbeholdt kirker og palasser. Ingen kunstart

er bedre egnet til å komme i dialog med naturen enn arkitekturen. Denne enestående fordelen som arkitekten har, legger grunnlaget for byggets sublinitet.(21)

Boullées viktigste bidrag til teoriutviklingen var skriftet: *Essai sur l'art* (1793). Her fremheves de geometriske formers fortreffelighet, basert på naturens egne former. Mest av alt elsket han sirkelen og kulen, bildet på det perfekte og regelmessige. Den runde formen til Pantheons i Roma er forbildet for denne grunnplanen. Diderot hadde i sin kunstkritikk allerede fremhevet den estetiske verdien av ren overflate og den rene kubiske formen. Kuben, pyramiden, sylindere og sfæren ble selvstendige arkitektoniske uttrykksmidler. Som Ledoux fremholdt Boullée den sfæriske formen som den mest perfekte, for den forener alle kroppens former. Ikke bare er denne formen likevektig, en form der alle punkt på overflate er like langt fra sentrum, men den symboliserer også evighet og uendelighet.(22)

Typisk for arkitekturen hans var vektlegging av de horisontale linjene. Bygningsmassens effekt ble fremholdt. Massens storhet behager oss og gjør oss samtidig ydmyke. Bygningskroppen skulle være majestetisk og verdig. De skulle ikke ha for mange åpninger i fasaden, for den skulle fremstå tung og massiv. Den bygningsmessige artikulering ble ikke lenger så viktig. Overdådige ornamenter hadde alt for lenge preget arkitekturen, og skjult arkitekturens struktur.(23) Overflatens virkning var mye viktigere. Det ble skapt liv ved hjelp av lys og skygge og gjennom kontraster, som ble skapt ved bruk av søyleganger og sparsom ornamentering. Både Boullée og Ledoux la stor vekt på skyggen som en del av arkitekturen. Boullée beskrev seg selv som oppfinneren av skyggearkitektur. Enkle, tunge doriske og toskanske søyler uten base ble foretrukket.

Boullée fikk få private oppdrag, men han gjorde viktige utkast til offentlige bygninger. Selv hevdet han at et biblioteksbygg er det viktigste statussymbol en nasjon kan skilte med.(24) Et bibliotek er et åndens hus som bærer videre alle tidligere forfatteres sublime tanker. Derfor mente han at et offentlig bibliotek best ville kunne oppfylle tidens arkitektoniske idealer. Som i antikken skulle man vise åndsverk stor respekt. 1700-tallets biblioteksarkitektur kjennetegnes av en bestrebelse på å skape en arkitektonisk forbindelse mellom biblioteksrommet og universet, gjennom takkonstruksjoner som hvelv og kupler. Det gjaldt å skape overlys som skulle forbinde biblioteksrommet med himmelhvelvet. Lyset skulle symbolisere opplysning.

Boullées forslag til nytt kongelig bibliotek

Pliktavlevering av alt nasjonalt materiale, som var innført allerede i 1537, hadde skaffet biblioteket stor tilvekst. Som følge av den enorme tilveksten, så man behovet for et nytt bygg. Diverse ministre hadde sett problemet og utfordringen. I 1784 var Boullée så heldig å få oppdraget med å lage utkast til et nytt *Bibliothèque du Roi*. I *Mémoire sur les moyens de procurer à la Bibliothèque du Roi les avantages que ce monument exige* legger Boullée fram de idéene han

selv har om bygget. Det eksisterer tre sett med tegninger for det offentlige biblioteket. Samme år kom han med et utkast til en strengt geometrisk grunnplan med halvsirkel for et offentlig bibliotek på Capucines-tomten (*fig. 4*). De fleste av Boullées arbeider kan spores tilbake til romerske forbilder. For dette bygget skal visstnok forbildet ha vært templene i Baalbek .

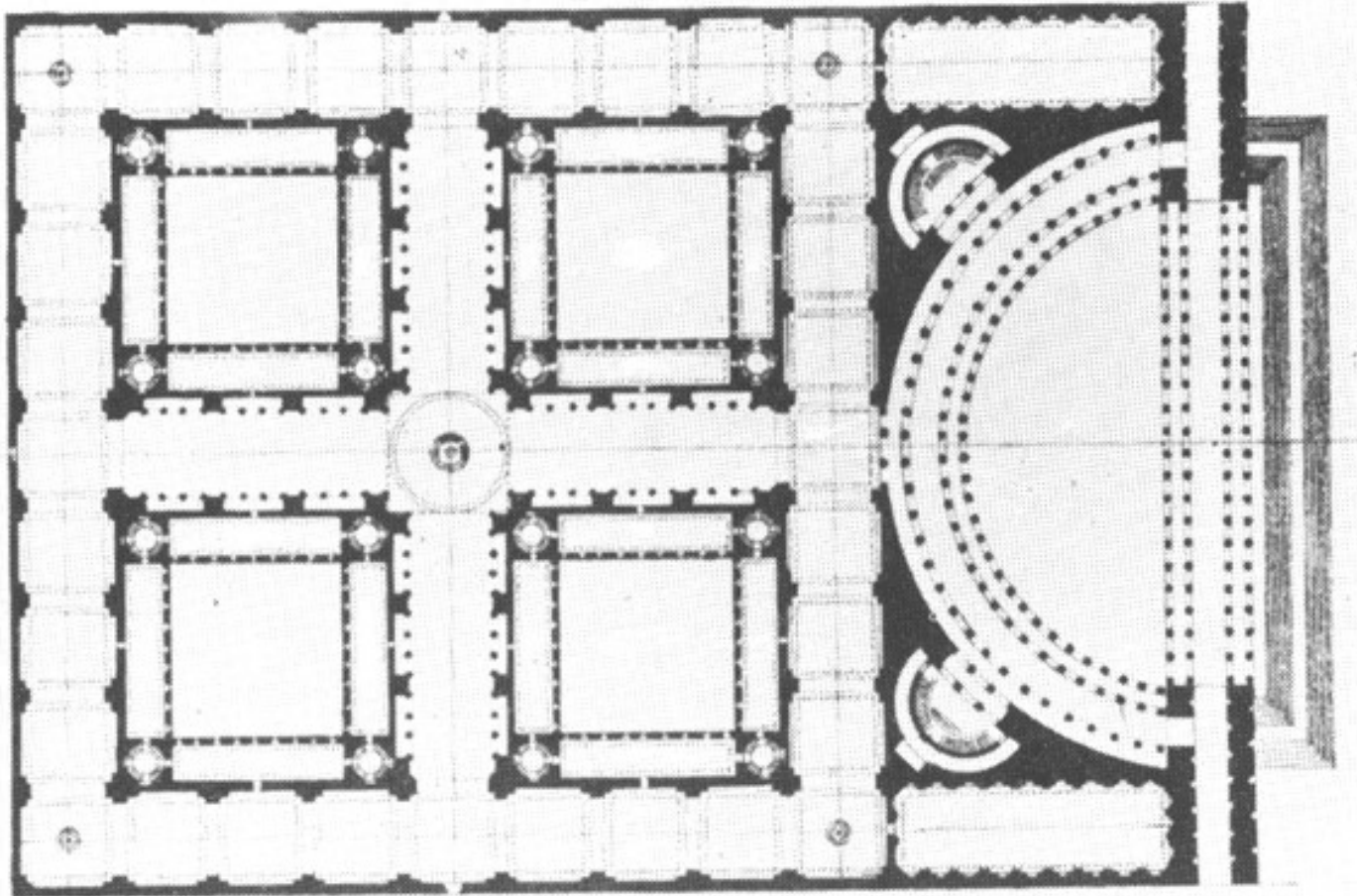

Fig. 4 Boullées utkast til et offentlig bibliotek, på tomten til kapusinerklosteret (grunnplan)

Den horisontale virkningen understrekes av en attika og en gesims som går langs hele bygningskroppen. Den har et slags triptykonmotiv i fasaden, som er delt inn i tre ved at de solide bygningsmassene er atskilt av en søylerekke. Bygningen skulle være firkantet med en korsformet grunnplan med fire indre plasser og en sentral rotunda med bøker rundt på veggene. Sannsynligvis var det planlagt lesesal i fløyene, hvor det skulle stå byster av berømte menn.(25) Utkastet viste seg å være altfor storslått. Det andre utkastet var mer nøkternt. Det omfattet en sentralplass og skulle inngå i en større plan for gatenettet. Ingen av disse utkastene ble noen gang realisert. De tok rent estetiske hensyn uten tanke på de praktiske konsekvenser.

Året etter kom Boullée med et nytt utkast for det kongelige bibliotek (*fig. 5*). Det prosjekterte biblioteket var ikke mindre i format enn de forrige utkastene, men mer egnet til å tilpasse seg de allerede eksisterende bygningene i Rue de Richelieu. Der holdt biblioteket til i Palais Mazarin og tilstøtende bygninger. Siden det fungerte som et offentlig bibliotek, var det behov for en lesesal. Boullée omformet det åpne gårdsrommet til en lesesal. Han beholdt bibliotekets monumentale karakter. Dette forslaget ble ansett som svært vellykket.

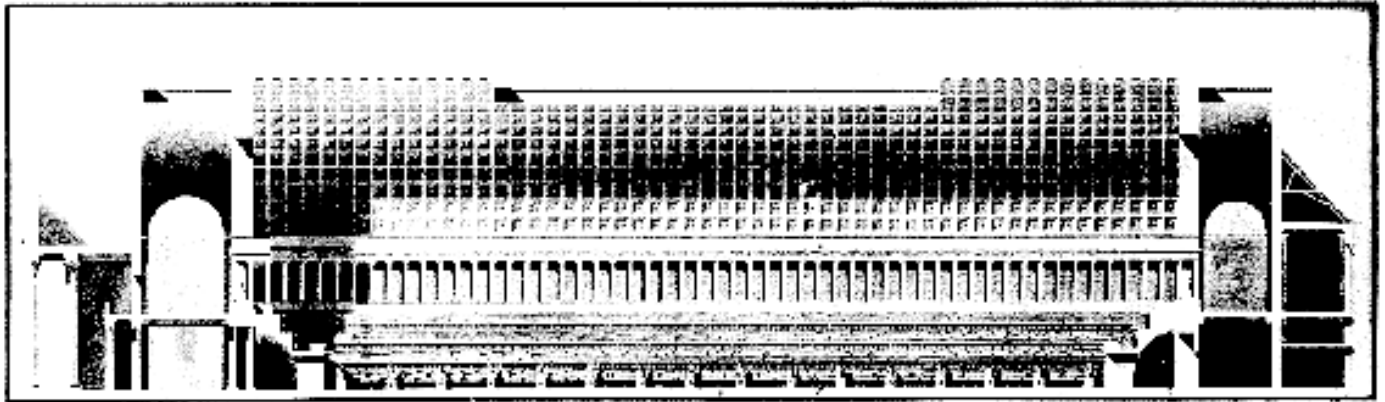
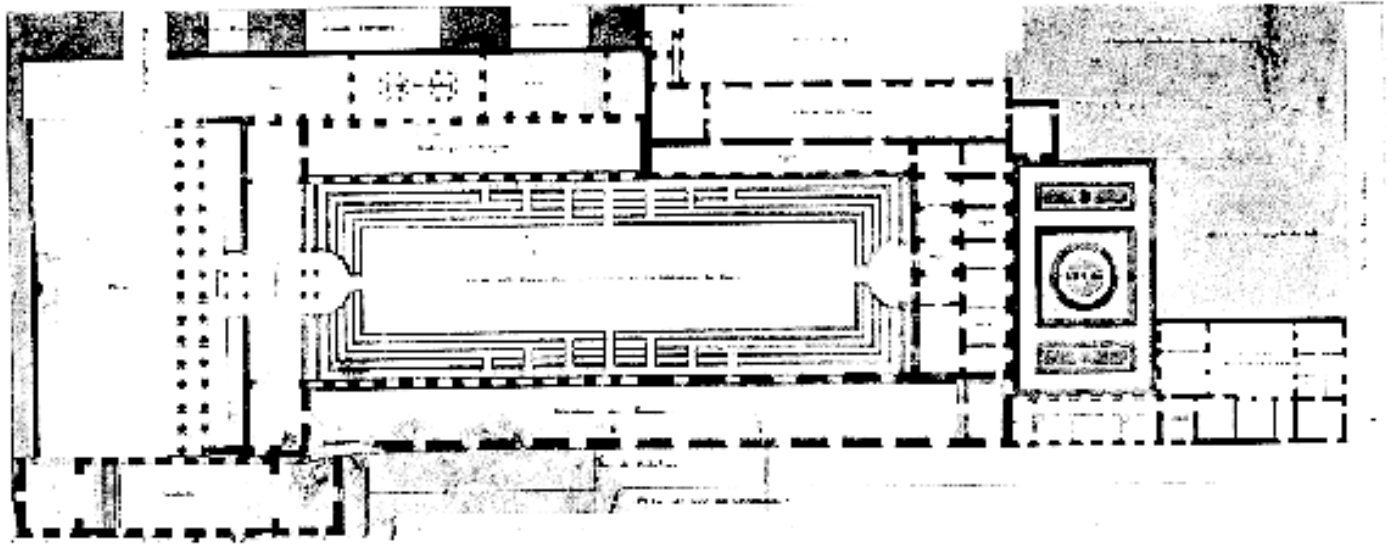

Fig. 5 Boullées utkast til *Bibliothèque du Roi* 1785, grunnplan og fasade

Bøkene skulle stilles opp langs en avtrapning på sidene av lesesalen. På den øverste avsatsen var det en søylerekke langs hele veggen rundt med hyller bak. Enda hadde man altså ikke tatt skrittet helt ut ved å sette opp frittstående hyller. På enden var det et halvrundet hvelvet utbygg, nesten apsislignende avslutning, som dannet en slags triumfbue. Der hadde Boullée tenkt seg to allegoriske figurer. Hva kunne passe bedre til et bibliotek enn en Minervafigur? Over det hele hvilte et tunnelformet hvelv, som kunne minne om de romerske basilikaer. Alt lys kom fra den store åpningen i taket. Det ble slik skapt en form for indirekte belysning. En slik lyskilde var også blitt anbefalt av Blondel i hans *Cours d'architecture*. Det virker samtidig som et slags solsymbol der lyset triumferer over mørket, der fornuften seirer over vankundigheten. Hele konseptet var påvirket av antikke idealer, men meget fritt. I følge Boullée selv skulle det hentyde på Rafaels *Skolen i Aten*.⁽²⁶⁾ Her som der skulle hele verdenskunnskapen samles på ett sted under en massiv hvelving som skulle symbolisere verdensaltet (*fig. 6*)

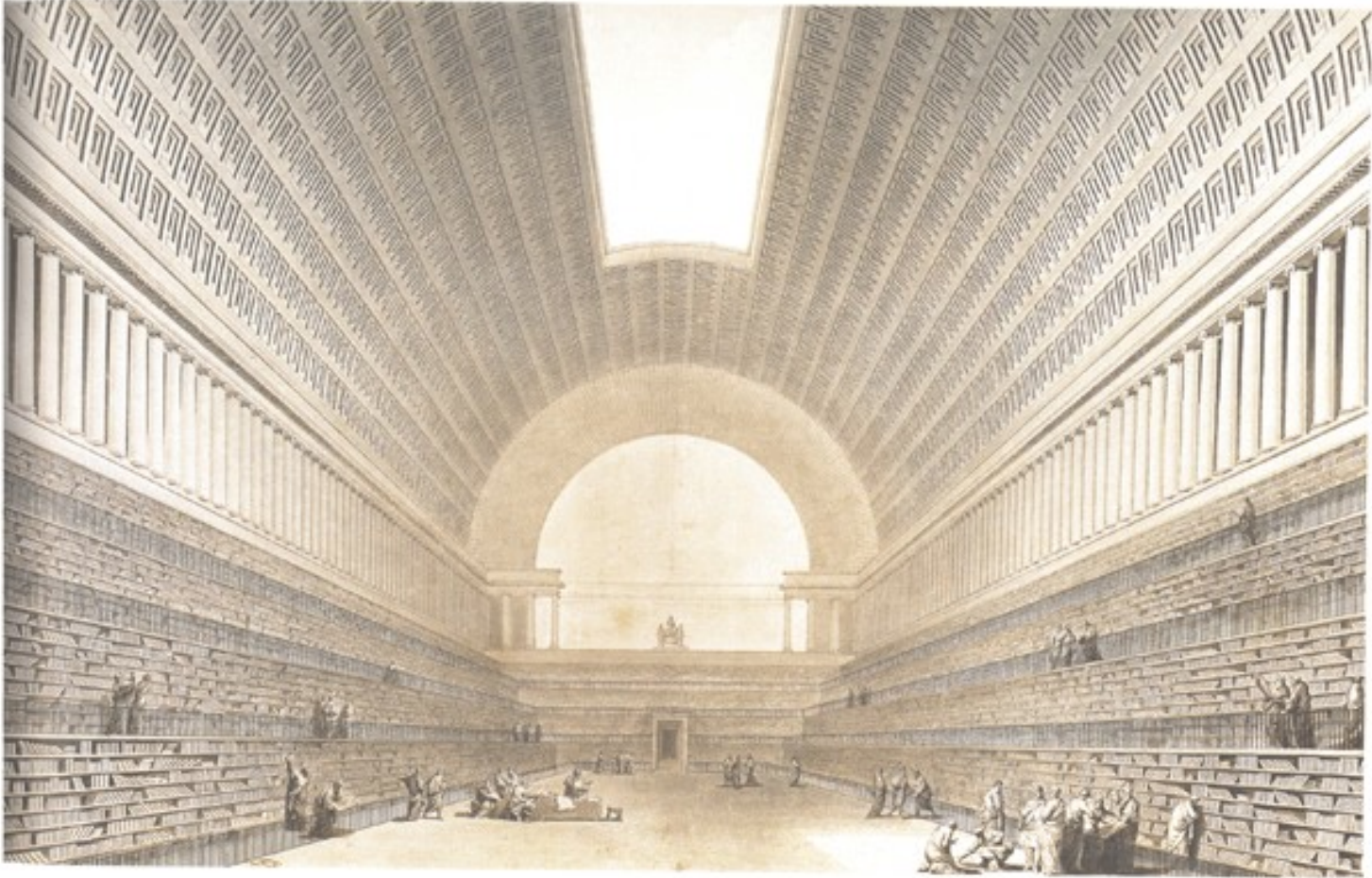

Fig. 6 *Bibliothèque du Roi*, 1785 – Boullées forslag til utforming av den indre salen.

Når det gjaldt inngangspartiet, hadde Boullée tre forskjellige utkast. Det siste utkastet fra 1788 for inngangspartiet og forslaget til den indre salen viser en *architecture parlante*. Organiseringen av arkitekturen var slik at funksjonen ble helt tydelig. Samtidig har den mange litterære og historiske allusjoner. Det var en moraliserende arkitektur. Den nakne veggen er bare prydet med en langsgående girlanderfrise og to inskripsjoner. Inngangsportalen er flankert av et par atlantfigurer, et klassisk element. De bærer en enorm globus. Kanskje en allusjon til de to barokke globusene biblioteket har, men mest sannsynlig var det allmenne og universelle hentydninger som ligger i globussymbolet. I globusen var det skåret inn de astrale konstellasjonene for høst, som et symbol på innhøsting av kunnskap. Denne dekorative symbolismen, typisk for revolusjonskunsten, var ellers sjelden hos Boullée. Som Ledoux mente han at dekoren til en bygning skulle være inspirert av tema eller funksjonen til bygget. Dessuten mente han at alt som er overflødig, tretter øyet og ikke tilfører noe til helheten.(27) Arkitekturen selv er stort sett uten skygge (fig. 7).

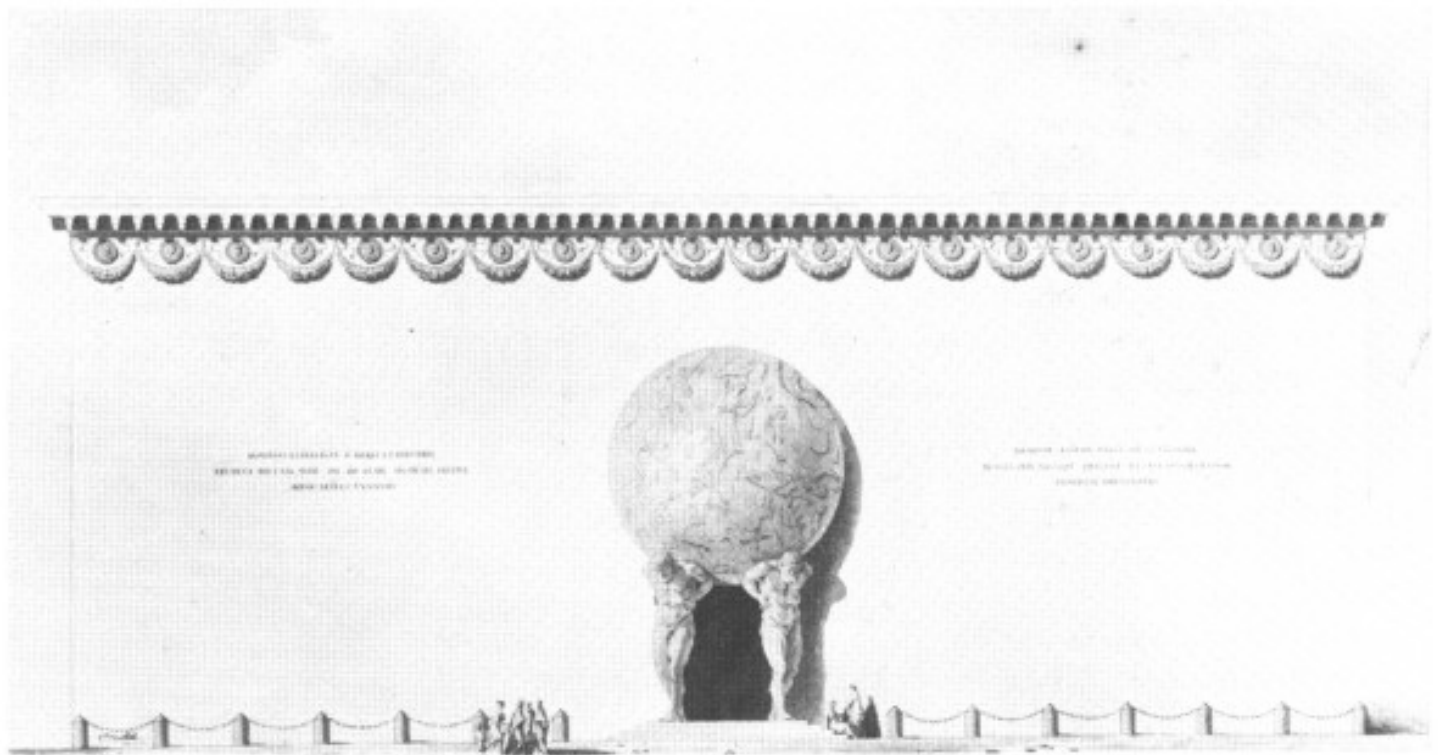

Fig.7 Boullées forslag til fasadeutforming for Bibliothèque du Roi, 1788.

Biblioteket var vel ett av Boullées mest gjennomførbare utkast, men likevel ble det ikke noe av byggingen. Som han selv var inne på i sin *Mémoire*, hadde byggeprosjekt alltid skremt de offentlige myndigheter på grunn av de enorme utgiftene de ville påføre staten. Biblioteket var blitt estimert til en kostnad på 15-18 millioner francs. Boullée mente derfor at myndighetene aldri egentlig hadde tenkt seriøst å bygge et nytt bibliotek. De første utkastene var blitt forkastet fordi man mente at de ikke tilfredsstilte de krav et slikt monument krevde.(28) Gallerier i forskjellige retninger ville medføre for sen service, og overvåkingen ville bli vanskelig. Man fremholdt biblioteket i Roma som et ideal. Der gikk galleriene ut fra et felles senter, hvor man kunne overvåke hele biblioteket. Det var disse kravene Boullée ville tilfredsstillte med sitt siste prosjektutkast: nemlig å ha plass nok til tilveksten og samtidig ha godt overblikk over rommet. Han mente selv at han hadde lyktes. I tillegg ville bøkene bli stilt ut på en strålende måte i dette amfiteaterlignende bygg med alle sine symbolske og antikke allusjoner. Dessuten ville dette bygget kunne holde seg innenfor akseptable økonomiske rammer med sin utnyttning av eksisterende bygninger. Tatt i betraktning hvor mye penger som var gått med til andre offentlige bygg, som børseren og justispalasset, var dette for billig å regne.(29)

Det var de økonomiske rammene som biblioteket måtte holde seg innenfor som til syvende og sist fikk avgjørende følger for byggevirksomheten, ifølge Boullée selv. Biblioteket hadde hele tiden hatt arkitekter knyttet til seg, men de var mest beskjefliget med løpende bygningsinspeksjon.(30) Det forelå også forskjellige forslag om hvordan man skulle løse de kritiske plassproblemene. Hovedsakelig

dreide disse forslagene seg om å flytte biblioteket til andre eksisterende bygninger av monumental karakter. I 1795 tegnet Antoine-François Peyre et forslag til et bibliotek i Louvre. Madeleinekirken ble også foreslått som oppbevaringssted. Boullées idé om å overdekke plassen i Rue de Richelieu ble tatt opp igjen av Hector Horeau i 1845, men det var arkitekten Henri Labrouste som kom til å fullføre ombyggingen av det kongelige bibliotek i perioden fra 1856 til 1868. Både her og i hans andre bygning, Ste-Geneviève-biblioteket, finner vi spor etter Boullées tankegodt. Særpreget hans lå en utstrakt bruk av selv bærende metallkonstruksjoner og rasjonell organisering av rommet. Lyset kommer inn fra kuppelen.

Manglende oppfølging

Var det monoman interesse for teoretisering, vanskelige økonomiske vilkår, eller en kombinasjon av disse faktorene, som var årsaken til den manglende oppfølgingen? Det ble ingen radikal forandring i måten å bygge bibliotek på, enten de var kongelige eller geistlige.

Bibliotekene rundt omkring i Europa forble stort sett barokke. Ideene fra 1700-tallet fikk større gjennomslagskraft i det følgende århundre som et forbilde for klassisk romantikk. Rundform for bibliotek ble foreslått av Jean-Nicolas-Louis Durand i hans *Précis des leçons données à l'Ecole* i 1809 (*fig. 8*) og Benjamin Delessert i 1835 (*fig. 9*). Durand var sterkt påvirket av Boullée.⁽³¹⁾ Biblioteket var formet som et hjul med en Pantheonlignende kuppel over. Det hadde utstrakt bruk av søyler, og på veggene mellom søylene var det tenkt hyller.

Tendenser som vi finner hos Boullée, fikk stor innflytelse under den franske revolusjonen. Det ble likevel ikke før på 1900-tallet, da de totalitære regimer dukket opp, at ideene hans fikk fornyet interesse som symbolske uttrykk gjennom arkitektur, for eksempel Leninmausoleet.

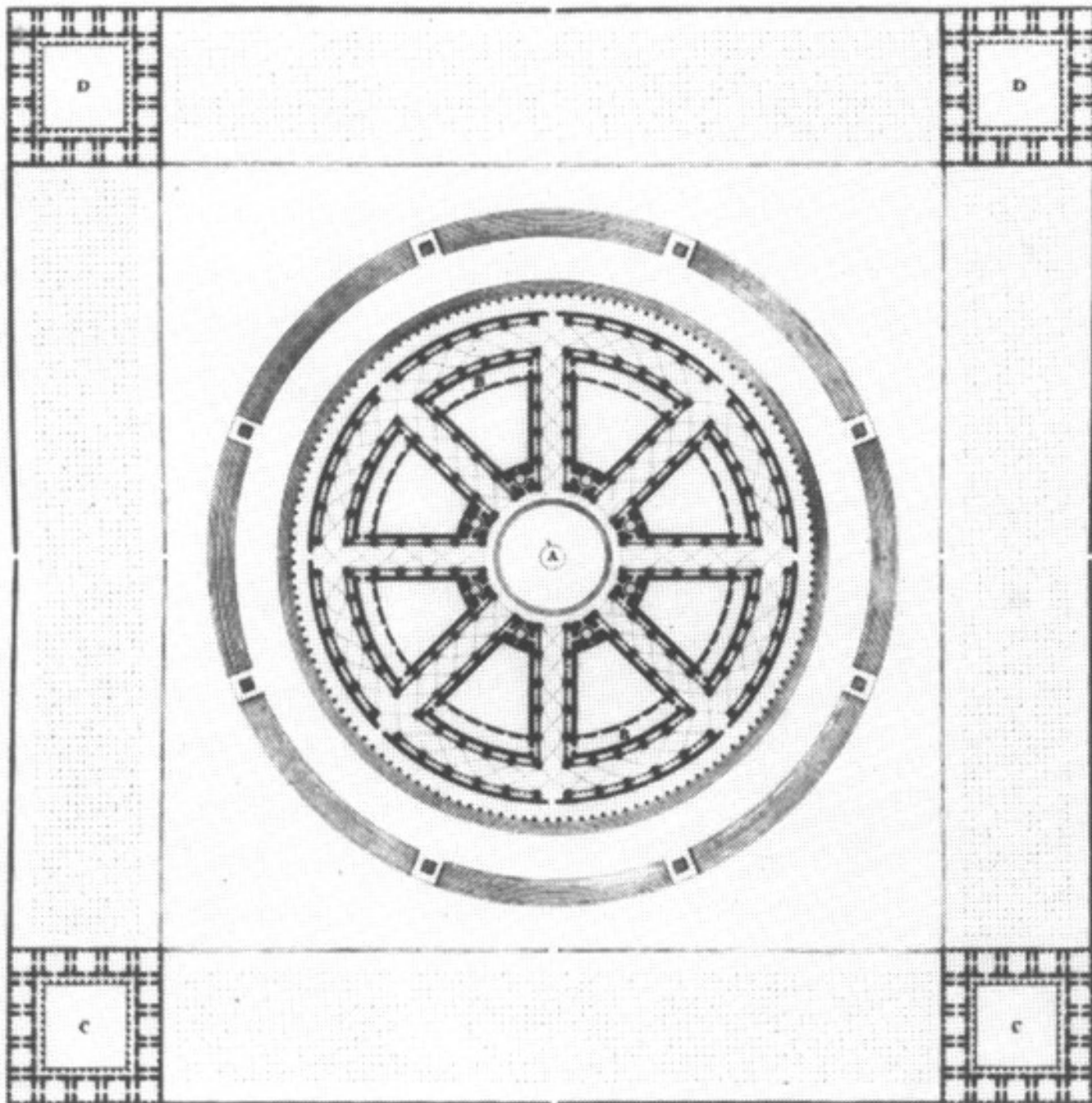
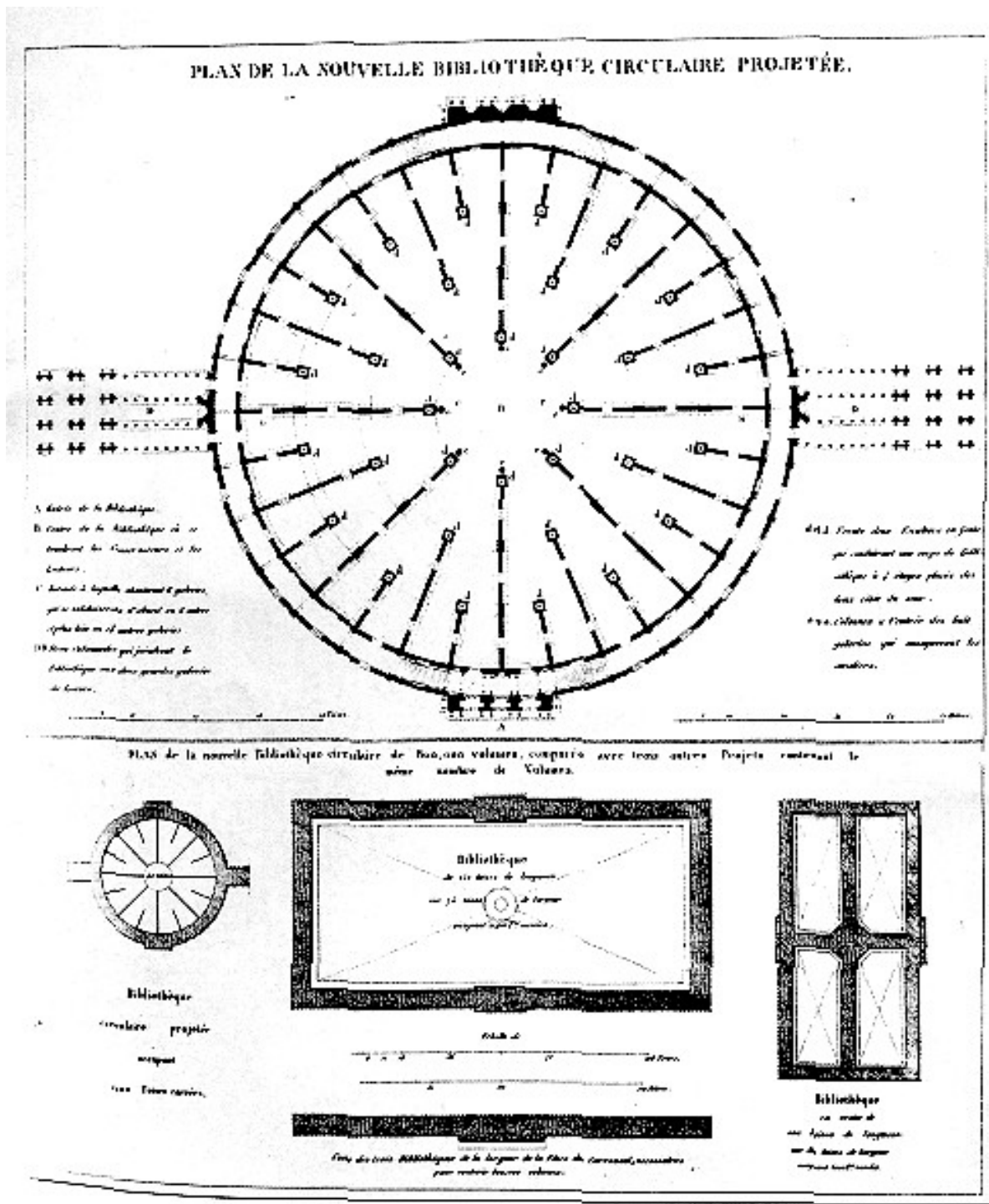

Fig. 8 J.-N.-L. Durands utkast til et bibliotek, 1809.

Bibliothèque panoptique projetée par Benjamin Delessart en 1835.
(B.N. Imprimés.)

Fig .9 Utkast til panoptisk bibliotek av Benjamin Delessart, 1835 (B. N. Imprimés)

Den sirkulære formen var svært attraktiv på tegnebordet, men få av disse arkitekttegningene ble realisert i praksis. Det skyldes vel delvis at arkitektene ble rene teoretikere, mens ingeniørene tok seg av byggingen. Det synes også som om den teoretiske interessen var det som motiverte arkitektene til å lage tegninger som ikke kunne realiseres. Det var en immateriell, nesten modernistisk interesse, som man kunne kalle «en kunst for kunstens skyld». Arkitektene kunne mistenkes for å lage utkast for å tiltrekke seg oppmerksomhet. Det kan også tenkes at Boullée var spesielt opptatt av de utfordringene som det kongelige biblioteket stod overfor når det gjaldt oppbevaring og utstilling av samlingene, selv om han var klar over at det var minimal sjanse for at forslaget hans ville bli satt ut i livet. Boullée var først og fremst lærer for sine elever. Vidler hevder i sitt verk om Ledoux at Boullée var mer akademisk og fri til å eksperimentere, i motsetning til Ledoux som arbeidet mer med konkrete oppdrag.(32)

Arkitektenes prosjektutkast viste seg ofte å være for monumentale og overdimensjonerte til å kunne iverksettes, både økonomisk og teknisk sett. Paradoksalt nok var de uegnet til ethvert sosialt formål. Revolusjonsarkitekturen ble for ettertiden stående kun som et symbolsk uttrykk for idéer. Arkitektur er uansett en funksjonell kunst. De teoretiske idéer kan innenfor byggekunst aldri bli kunst for kunstens skyld. Dristigheten avtok etterhvert, og arkitektene ble mer pragmatiske.

Som vi har sett, ble mye tegnet og skrevet om arkitektur, men lite ble bygget i denne perioden. Til gjengjeld ble arkitekturideene rendyrket mer enn i noe annet tidsrom. I denne perioden var det altså et enormt sprik mellom det som ble fremsatt i avhandlinger og det som virkelig ble bygget. De politiske og økonomiske vilkårene satte sine begrensninger. Selv om revolusjonen åpnet for nytenkning og muligheter for statlige oppdrag av demokratisk og verdslig karakter, så mislyktes revolusjonen i å virkeliggjøre dette programmet.(33) Starobinski er også inne på det samme i sin bok.(34) Det er revolusjonens paradoks at den utvikler ideelle teorier som ikke blir satt ut i livet. Revolusjonstiden hadde verken tid, ressurser, vilje eller mot til å realisere sine prosjekter. Staten var tvert i mot kritisk til for store og dyre offentlige prosjekt. I Frankrike stagnerte utviklingen også på grunn av lite initiativ fra de styrende organer. Aristokratiet hadde forsvunnet som oppdragsgivere. Nye oppdragsgivere stod ikke i kø. Kapitalismen kom til å styre byutbyggingen i større grad enn tidligere.

Mange arkitekturplaner strandet. Når det gjaldt bibliotek, kan det vel også skyldes et svært konservativt bibliotekvesen. Etter revolusjonen fikk bibliotekvesenet lav status. Mens man i abbed Bignons tid virkelig satset på bibliotekarar med politisk og administrativ tyngde, ble det viktigste i kjølvannet av revolusjonen at bibliotekaren var patriot. Borte var den kultiverte, dannede bibliotekartypen. Derved mistet bibliotekaren sin sterke posisjon og innflytelse.

(35)

1700-tallets idé om det universelle bibliotek viste seg altså å være en umulighet. Med vår tids enorme tilfang av skriftlig materiale og annet dokumentarisk kildestoff, er problemstillingen aktuell også i dag. Det som er skrevet om det utopiske bibliotek, fører oss fram til modernitetens virkelighet. Det universelle bibliotek kan ikke være annet enn immaterielt, redusert til en katalog eller en vev. Et fysisk avgrenset bibliotek kan ikke gi noe annet enn et avstumpet, fortolket bilde av virkeligheten. Men berettigelsen for dagens tradisjonelle bibliotek er ikke borte. De er en forutsetning og en følgesvenn til det elektroniske bibliotek. Her skal fem århundres skriftlige kultur og tankevirksomhet tas vare på, systematiseres og gjøres tilgjengelig for ettertiden.

Litteratur

Batteux, Charles: Les beaux arts réduits à un même principe. - (Paris 1747) N. Y. : Johnson reprint, 1970.

Boullée, Etienne-Louis: L'architecte visionnaire et néoclassique; textes réunis et présentes par J.-M. Pérouse de Montclos. - Paris 1993.

Braham, Allan: The architecture of the French enlightenment. - London 1980.

Chartier, Roger: Culture écrite et société ; l'ordre des livres (XIVe – XVIIIe siècle). Paris 1996.

Du Bos, Jean-Baptiste, Abbé: Réflexions critiques sur la poésie et sur la peinture. 1-3. - Paris 1982. - Faksimileutg. Originalutg. Paris, 1770.

Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des tiers... / mis en ordre & à publier par M. Diderot ; & quant à la partie mathématique, par d'Alembert. – 1- Lausanne 1781-1782.

Furetière, Antoine: Le dictionnaire universel. – 3 b. - Paris 1978. Faksimileutg. Orig.utg.: La Haye 1690.

Giedion, Sigfried: Space, time and architecture: the growth of a new tradition. – 5. utg. – Cambridge, Mass., 1967 (opprett 1995).

Grønli, Anne: Mémoire de Trévoux. – S.3-14. – I : Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. – 84:1. – Uppsala 1997.

Habermas, Jürgen: Borgerlig offentlighet : dens fremvekst og forfall : henimot en teori om det borgerlige samfunn; innledning ved Helge Høibraaten. - 2. utg. - Oslo 1991.

Histoire des bibliothèques françaises; les bibliothèques de la Révolution et du XIXe siècle 1789-1914 / Sous la direction de Dominique Varry. - Paris 1991.

Kalnein, Wend von: Architecture in France in the eighteenth century. - New

Haven 1995. Kaufmann, Emil: Etienne-Louis Boullée. – S.213-227.- I: The Art bulletin. – 21. – New York 1939.

Kaufmann, Emil: Three revolutionary architects, Boullée, Ledoux, and Lequeu. -

Philadelphia 1952. - S. 431-564.. - (Transactions / American Philosophical Society. N. S. ; 42, part 3)

Lerner, Frederick A.: The story of libraries : from the invention of writing to the computer age.- New York 1998.

Det Kongelige norske videnskabers selskab: Statuter for ... – Trondhjem 1785.

Pérouse de Montclos, Jean-Marie: Etienne- Louis Boullée (1728-1799) : theoretician of revolutionary architecture. London 1974.

Pevsner, Nikolaus: A history of building types. - Princeton, N.J. c1976. (The A. W. Mellon lectures in the fine arts ; 1970). - (Bollingen series ; 35:19)

Picon, Antoine: French architects and engineers in the Age of Enlightenment - Cambridge c1992. - (Cambridge studies in the history of architecture)

Le Pouvoir des bibliothèques : la mémoire des livres en Occident / sous la direction de Marc Baratin et Christian Jacob. - Paris 1996.

Rosenau, Helen: Boullée's treatise on architecture : a complete presentation of the Architecture, Essai sur l'art, which forms part of the Boullée papers Ms. 9153 in the Bibliothèque Nationale,. - London 1953.

Starobinski, Jean: 1789 : the Emblems of reason - Cambridge, Mass. 1988.

Tous les savoirs du monde: encyclopédies et bibliothèques, de Sumer au XXIe siècle / sous la direction de Roland Schaer. - Paris : Bibliothèque nationale de France 1996.

Vidler, Anthony: Claude-Nicolas Ledoux : architecture and social reform at the end of the Ancien Régime. - Cambridge, Mass. 1990.

Fotnoter

(1) Le pouvoir des bibliothèques, 1996:292

(2) Pevsner, 1976:94 ff

(3) Tous les savoirs du monde, 1996:320

(4) Pevsner, 1976:99

(5) Lerner, 1998:124

(6) Lerner, 1998:126

(7) Kilde: hefte om Bibliothèque nationale de France, 1997

- (8) Grønli, 1997:4
- (9) Le Pouvoir des bibliothèques, 1996:287
- (10) Le Pouvoir des bibliothèques, 1996:291
- (11) La Grande Encyclopédie, 1972
- (12) "rassembler les connaissances éparses sur la surface de la terre d'en exposer le système général aux hommes avec qui nous vivons & de le transmettre aux hommes qui viendront après nous, afin que les travaux des siècles passés n'aient pas été des travaux inutiles pour les siècles qui succéderont, que nos neveux devenant plus instruits, deviennent en même tems plus vertueux & plus heureux, & que nous ne mourions pas sans avoir bien mérité du genre humain"
- (13) Lerner, 1998:132
- (14) Picon, 1992:3
- (15) Réflexions critiques sur la poésie et sur la peinture (1719)
- (16) "La raison est, que ce n'est pas un spectacle qu'on leur demande, mais un service ... S'il y a proportion, variété, unité, c'est pour le rendre plus aisé, plus solide, plus commode: tous les agrémens pour être parfaits doivent paroître avec un caractere d'utilité".
- (17) " réponde à la dignité des Acteurs & à la qualité des sujets qu'on traite. Les dieux habitent dans l'Olympe, les Rois dans des Palais, le simple Citoyen dans sa maison. C'est à l'architecture à former ces lieux, & à les embellir ... Toute demeure doit être l'image de celui qui l'habite, de sa dignité, de sa fortune, de son goût"
- (18) Picon, 1992:3
- (19) "pourvu qu'il ait le jugement assez sain pour distinguer ce qui dans chaque cas convient au temps, aux circonstances & aux personnes"
- (20) I Cabinet des Estampes, Bibliothèque nationale
- (21) la perfection absolue d'un plan universel (Vidler, 1990:390)
- (22) "Par exemple, le corps sphérique, peut être regardé comme réunissant toutes les propriétés des corps. Tous les points de sa surface sont également distans de son centre. De cet avantage unique, il résulte que sous quelque aspect que nous envisageions ce corps, aucun effet d'optique ne peut jamais altérer la magnifique beauté de sa forme qui, toujours, s'offre parfaite à nos regards"
- (23) Starobinski, 1988
- (24) "le monument le plus précieux pour une nation est sans doute celui qui renferme toutes les connaissances acquises"
- (25) Pevsner , 1976:102
- (26) "Profondément frappé de la sublime conception de l'Ecole d'Athènes par Raphaël, j'ai cherché à la réaliser; et c'est sans doute à cette idée que je dois mes succès si j'en ai obtenus"
- (27) Kaufmann,, 1939:224
- (28) Rosenau, 1953:47
- (29) Rosenau, 1953:47
- (30) Histoire des bibliothèques françaises
- (31) Pevsner, 1976:103

(32) Vidler, 1990:390

(33) Rosenau, 1953:11

(34) Starobinski, 1988:82-83

(35) Histoire des bibliothèques françaises

[Anne Grønli](#) er universitetsbibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Trondheim med ansvar for fagene fransk, arkeologi, kunsthistorie og billedmedia. Hun har Statens bibliotekskole, hovedfag i fransk, kunsthistorie mellomfag og en rekke kurs og seminarer innen de fagområder hun har ansvaret for. Anne Grønli har flere publikasjoner innen sine fagområder.
